

**FAVQULODDA VAZIYATLARNING OLDINI OLISH VA BARTARAF ETISH
BO'YICHA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA HAYOT FAOLIYATI
XAVFSIZLIGI KURSINI O'QITISHNING METODIK TA'MINOTI**

Qo'chqarov Ilhomjon Abdubasirovich
Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqola favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etishning oliy ta'lim muassasalarida Hayot faoliyati xavfsizligi kursini o'qitishning metodik ta'minoti o'rganadi. U turli xil yondashuvlarni, shu jumladan texnologik yutuqlarni, jamoatchilikni jalb qilishni va o'quv dasturlarini o'rganadi. Keng qamrovli tahlil orqali ushbu usullarning favqulodda vaziyatlarni yumshatish va umumiy xavfsizlikni oshirishda samaradorligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Favqulodda vaziyatlar, oldini olish, bartaraf etish, interfaol usullar, texnologik yutuqlar, jamoatchilikni jalb qilish, o'quv dasturlari.

Introduction

Favqulodda vaziyatlar butun dunyo bo'ylab shaxslar, jamoalar va infratuzilma uchun katta xavf tug'diradi. Tabiiy ofatlardan tortib, inson tomonidan yaratilgan inqirozlarga qadar samarali oldini olish va yo'q qilish strategiyalariga ehtiyoj katta. An'anaviy yondashuvlar ko'pincha reaktiv choralarga qaratilgan; ammo, proaktiv va interaktiv usullarga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Ushbu maqolada favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etishda, texnologik yangiliklar, jamoatchilikni jalb qilish va ta'lim tashabbuslarini hisobga olgan holda interaktiv usullarning o'rni ko'rib chiqilgan.

Adabiyot Tahlili:

Hozirgi vaqtda uzluksiz ta'lim tizimida Hayot faoliyati xavfsizligi kursini o'qitishning konseptual asoslariga muvofiq, ko'rsatmali va amaliy metodlardan foydalanishga ustunlik berilmoqda. Ta'limning asosiy vaqti xavfli vaziyat yuzaga kelganda amaliy harakatlarni bajarish va jabrlanganlarga birinchi yordam ko'rsatish ko'nikmalarini rivojlantirishga bag'ishlanishi kerak. Masalan, suv toshqini, bo'ron, avariya holatlari kabi, lekin uyda yoki yo'llarda shaxsiy xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha harakatlarga taqlid qilish qiyin. Bu ba'zi hollarda imkonsiz bo'lib, jabrlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatish bilan ishlashni amaliy tashkil qilishni taqozo etadi.

Hayot faoliyati xavfsizligi kursining butun o'quv jarayoni muvaffaqiyati qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalariga bog'liq va bu ularga alohida e'tiborni ta'minlaydi. Favqulodda vaziyatlar oldini olish bo'yicha ta'lim jarayonini amalga oshirish texnologiyalari uning tarkibiy elementlariga bo'linib, ular metodik texnika deb ataladi. Hayot faoliyati xavfsizligi asoslarini o'qitishning vizual va amaliy jihatlaridan foydalangan holda o'rgatish afzalroq bo'lganligi sababli quyidagilar bu borada samaralidir:

1. Boshlang'ich kuzatish – qulay bo'lgan vaqt va tezlikda qayta-qayta qayta ishlash. Darslik bilan ishlash orqali talabalar ongli o'qish, o'qiganlarini tushunish ko'nikmalarini egallaydi.

Kuzatish – talabalar uchun oddiy va qiziqarli usullardan biri. Hayot faoliyati xavfsizligi kursini o'rganishda darsda olingan bilimlarni mustahkamlash va kengaytirish maqsadida o'qituvchi rahbarligida va uyda mustaqil bajarishni kiritish mumkin. Masalan, Hayot faoliyati xavfsizligi kursidan ma'ruza mashg'uloti yuzasidan "Xavfsiz faoliyat tashkil qilishda xodimlar bilimni tekshirish va o'qitish. Inson – muhit" tizimida inson omili. "Inson – muhit" tizimining evolyusion rivojlanishi tarixida beshta ijtimoiy ekologik bosqichlari to'g'risida tushuncha olish" yoki "Ishlab chiqarishda elektr xavfsizligi. Inson faoliyatini tashkil qilishning psixologik jihatlari to'g'risida tushuncha olish" ma'ruza mashg'ulotlari mavzulari bevosita kuzatishni taqozo etadi. Texnikaning mohiyati shundan iboratki, talabalar jarayonda sodir bo'ladigan biror hodisa yoki obyektни kuzatishadi va o'qituvchi rahbarligida uning eng muhim xususiyatlarini ajratib ko'rsatishadi.

2. Mashq – bajarilayotgan harakatlarni o'zlashtirish yoki sifatini oshirish maqsadida ularni muntazam ravishda tashkillashtirilgan takrorlash. Hayot faoliyati xavfsizligi darslarida maxsus, hosilaviy va sharhlangan mashqlar qo'llaniladi. "Hayot faoliyati xavfsizlik darajasining tahlili. Xavflar, jarohatlar, avariya va favqulotda vaziyatlar" mavzusidagi seminar mashg'ulotlari alohida mashqlarga asoslanishni talab qiladi. Shu orqali mazvu bo'yicha o'quv va mehnat ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan, bir necha marta takrorlanadigan mashqlar (puls va qon bosimini o'lchash va hk) tizimiga murojaat qilinadi. Hosilaviy mashqlar takrorlash va ilgari shakllangan ko'nikmalarni mustahkamlashga yordam beradi. Zero, mashqlarsiz mahorat rivojlanmaydi. Sharhlangan mashqlarning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi va talabalar bajarilayotgan harakatlarni sharhlaydilar, natijada ular yaxshi tushuniladi va o'zlashtiriladi. Sharhlangan mashqlardan foydalanish darsning yuqori sur'atini ta'minlaydi va materialni barcha talaba tomonidan ongli, kuchli o'zlashtirishga yordam beradi.

3. Aniq vaziyatni tahlil qilish – hayot xavfsizligi darslarida talabalarni atrof-muhitdagi xavfli vaziyatlarni oldindan ko'rish, ularning rivojlanishini baholash va bashorat qilish, xavfli vaziyat yuzaga kelishining oldini olish uchun tegishli qaror va harakatlarni qabul qilish; vaziyat yoki uning oqibatlarini og'irligini yumshatish kabi analitik xatti-harakatlar tizimiga o'rgatish uchun qo'llaniladi. Aniq vaziyatni tahlil qilish natijasida talabalarning shaxsiy tajribasi ko'ngilsiz va baxtsiz hodisalar sabablarini tahlil qilish orqali to'planadi. Ular turli xil xavfli vaziyatlarga tushib qolgan boshqa odamlarning xato va kamchiliklarini tahlil qilish orqali bilim oladilar. O'qituvchining tayyorgarlik ishidagi asosiy bosqichlardan biri bu dars mavzusiga muvofiq tanlangan sujetni izlashdir. Jumladan, "Ishlab chiqarishda sodir bo'ladigan baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklari" mavzusini o'rganish sujeti realistik va talabalarning tayyorgarligiga mos bo'lishi, nizo, muammo yoki topshiriqni o'z ichiga olishi kerak. Binobarin, ularning yechimi muayyan aqliy kuchni talab etadi. O'quv vaziyatini ommaviy axborot vositalari, gazeta va jurnallardagi ma'lumotlar, voqealar guvohlarining hayotiy tajribasi, badiiy asarlar (romanlar, hikoyalar), filmlar va ijodiy ishlar asosida modellashdir mumkin. Topilgan sujet maxsus tarzda, masalan, talabalar uchun tushunarli tilda tasvirlash, zarur bo'lsa, o'quv vazifalarini ishlab chiqish va test savollarini tuzish kabi shakllarda qayta ishlash kerak.

Aniq vaziyatni tahlil qilish har qanday real voqeaning videoyozuvi, badiiy asarlar va hujjatli filmlar epizodlari, fakt yoki jarayon holatini aks ettiruvchi slayd yoki chizmalarni namoyish

qilishdan iborat. Shuningdek, didaktik o'yin texnologiyasidan foydalanish – vaziyatni to'g'ridan-to'g'ri modellashtirish va o'ynash orqali amalga oshirilishi mumkin. Bugungi kunda pedagogikada "ta'lim vositasi" tushunchasining aniq ta'rifi mavjud emas. Bu borada o'qitish vositalarining ikkita katta guruhini ajratish mumkin: vosita – axborot manbayi; vosita – o'quv materialini o'zlashtirish manbayi. Didaktik ashyolarning asosiy maqsadi o'quv materialini o'zlashtirish jarayonini tezlashtirish, ya'ni o'quv jarayonini samarali xususiyatlarga yaqinlashtirishdir.

Didaktik ashyolar – bu ma'lumotlar manbayi va o'quv materialining mazmunini o'zlashtirish, talabalarni intellektual rivojlantirish va tarbiyalash uchun vosita bo'lib xizmat qiladigan barcha obyekt va jarayonlar (moddiy va moddiylashtirilgan). Ta'lim vositalariga darsliklar, o'quv qo'llanmalar, didaktik materiallar, maketlar, ko'rgazmali qurollar, o'qitishning texnik vositalari va laboratoriya jihozlari kiradi.

Turli xil o'quv qurollari orasida mazmuni va tuzilishiga ko'ra o'quv dasturiga mos keladigan darsliklar alohida o'rin tutadi. Hayot faoliyati xavfsizligi kursi bo'yicha darsliklar izchil tizimni ifodalaydi, unda har bir keyingi darslik oldingisining mantiqiy davomi va rivojlanishi hisoblanadi. Mazmuni va tuzilishi amaldagi yangi ta'lim standartlarda nazarda tutilgan o'quv dasturlarining majburiy minimal mazmuniga mos keladi.

O'quv jarayonida darsliklardan foydalanish shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni hamda ta'limni individuallashtirish vazifalarini amalga oshirishni ta'minlash imkonini beradi. Bu borada mamlakatimizda I.Nigmatov, M.Tojiyev, G'.Yo.Yormatov, O.R.Yuldashev, A.L.Hamrayevlar tomonidan yaratilgan o'quv adabiyotlarini ijobiy baholash mumkin.

Darsliklarda kognitiv faoliyatni modellashtirish, bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash yo'llarini loyihalash, boshqa o'qitish vositalari bilan bog'lanish imkonini beruvchi aniq metodik asoslar yetakchilik qiladi. Ular talabalarda mustaqil ishlash va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalari, tafakkuri, bilim olishga ijodiy munosabatni rivojlantirish, taklif etilgan mazmunni o'rganish, faoliyatga asoslangan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradigan materiallarni o'z ichiga oladi. Har bir darslikda puxta o'ylangan metodik apparat (test savollari, amaliy va vaziyatli topshiriqlar tizimi) mavjud. Bu talabalar bilan tabaqalashtirilgan ishlarni tashkil etish, ularning kommunikativ va kognitiv faolligini rivojlantirish, individual rivojlanish sur'atlariga muvofiq bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatini kengaytiradi.

Kursni o'rganish sifati ko'p jihatdan Hayot faoliyati xavfsizligi bo'yicha zarur o'quv-moddiy bazani yaratish va uning elementlaridan o'quv jarayonida foydalanishga bog'liq. Funksional maqsadlariga ko'ra o'quv qurollari, odatda, uchta asosiy sinfga bo'linadi:

1. O'quv jarayonini nazorat qilish: bosma tarqatma materiallar (test, mustaqil ish, individual ish uchun kartochkalar) tayyorlash, test topshiriqlari yordamida bilim darajasini nazorat qilish.
2. Axborot: yangi materialni tushuntirish uchun multimedia imkoniyatlari (prezentatsiyalar, haqiqiy ma'ruzalarning audio yozuvlari, o'quv videolari, tajribalarning kompyuter modellari).
3. Tarbiyaviy: axloqiy-estetik tarbiyaga doir vazifalarni amaliy bajarish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga bo'lgan ehtiyoj Hayot faoliyati xavfsizligi kursi bilan bog'liq o'quv materialning sezilarli darajada murakkabligi bilan bog'liq: murakkab texnik qurilmani faqat og'zaki vositalar, marker va doska yordamida ko'rsatish mumkin emas. Multimedia vositalari auditoriyadan tashqariga chiqishga imkon beradi. Jumladan, "Cho'kish,

sovuq oldirish, oftob urishi, hashoratlar va hayvonlarning zarar yetkazishidagi birinchi yordam” mavzusi o‘tishda ko‘z bilan ko‘rish mumkin bo‘lmagan narsalarni ko‘rinadigan qilish, har qanday vaziyatni simulyatsiya qilishdan iborat virtual texnologiyalarga murojaat qilish maqsadga muvofiq. Nazariy va ba’zi amaliy mashg‘ulotlar Hayot faoliyati xavfsizligi xonasida o‘tkaziladi. Talabalar dars jarayonida shaxsiy xavfsizlikka ongli va mas’uliyatli munosabatda bo‘lishadi, o‘zlari va jabrlanganlarga birinchi yordam ko‘rsatish ko‘nikmalarini egallaydilar.

Hayot faoliyati xavfsizligi xonasini jihozlashning maqbul varianti: bu mebellar, hayot xavfsizligi kursi bo‘limlari bo‘yicha displeyli stendlar bilan jihozlangan maxsus xona; kompyuter, multimedia vositalari, bosma va elektron adabiyotlar to‘plami hisoblanadi. Axborot-kommunikatsion vositalarining taxminiy to‘plami shaxsiy kompyuter, multimedia vositalari, lazerli printer, lazer ko‘rsatgichli interaktiv doska, ekranli universal (multimedia) videoprojektor, DVD pleer va televizor, mikrofonli musiqa markazi hamda hayot xavfsizligi mavzusiga bag‘ishlangan kompakt diskdagi videoroliklar to‘plamidan iborat bo‘lishi mumkin. Hayot faoliyati xavfsizligi darslarida axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish o‘quv jarayonini faollashtirish, talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish, dars samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Talabalarning axborot bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlash va jamoada ishlashga o‘rgatish uchun turli xil pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonida talabalarning kognitiv va ijtimoiy motivatsiyasi, mustaqillik darajasi oshadi, ijodiy faoliyatga intilishlari kuchayadi. Ta’lim texnologiyalari talabalarni o‘qitish va tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishishga yordam beradi.

Interaktiv texnologiya formulasi oldinga va birgalikda: jonli muloqot va guruhda ishlash orqali amalga oshiriladi. Amaldagi texnologiyalar talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va mazkur kurs zamonaviy hayotda to‘g‘ri harakatlanishga o‘rgatadigan muhim omillardan ekanligini tushunishga yordam beradi. Innovatsion texnologiyalardan biri loyiha bo‘lib, hayot faoliyati xavfsizligi darslarida keng qo‘llanilishi mumkin. Uning mohiyati shundan iboratki, talabalar ta’lim loyihalarida ishlash orqali tadqiqot olib borishni o‘rganadilar. Kompyuterda ishlash asosida o‘z fikrlarini yozma ravishda aniq ifodalash, katta hajmdagi matn, raqamli va grafik ma’lumotlarni olish, ularni tahlil qilish va yangi g‘oyalarni taqdim etish malakarini rivojlantiradilar. Loyiha ishi hayot faoliyati xavfsizligi kursidan “Yo‘l-transport hodisasida birinchi yordam”, “Tabiiy muhitdagi ekstremal vaziyatdagi harakatlar”, “Jinoyat holatidagi harakatlar” kabi mavzularni mustaqil ta’lim jarayonida o‘rganish samarali tarzda amalga oshiriladi.

Hayot faoliyati xavfsizligi darslarida loyiha texnologiyasidan foydalanganda informatika fani bilan integratsiya kuzatiladi. Darslarda, asosan, ijodiy xarakterga ega bo‘lgan topshiriqlardan foydalanish talabalarning bilim olishga bo‘lgan ishtiyoqini oshirishga yordam beradi. Bunday integratsiya natijasida talabalar fanni o‘rganishda ko‘proq onglilik ko‘rsatadilar, baholash va xulosalashda mas’uliyatli bo‘ladilar; kasbiy tayyorgarlik darajasi oshib boradi. Bo‘lajak faoliyatni loyihalashga oid umumiy qobiliyatiga ega bo‘lgan talaba kelajakda undan keng ko‘lamli muammolarni hal qilishda foydalanishi mumkin.

Didaktik o'yin texnologiyasi bilimlarni egallashning reproduktiv faoliyatdan ijodiy izlanishgacha bo'lgan barcha darajalaridan foydalanishga imkon beradi. O'yin faoliyati motivatsiyasi uning ixtiyoriyligi, tanlov imkoniyatlari va raqobat elementlari, o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini o'zi anglash ehtiyojlarini qondirish orqali ta'minlanadi. O'yin qiymatini uning ko'ngilochar va dam olish imkoniyatlari bilan tugatib bo'lmaydi. Bu uning hodisa mohiyati: o'yin va dam olish bo'lib, o'rganishga, ijodkorlikka, insoniy munosabatlar turi va ishdagi namoyon bo'lish modeliga aylanishi mumkin. Bundan tashqari, talabalar sujetli o'yinlar orqali o'rganishga ko'proq odatlanishadi, chunki ular ma'lumotni yaxshiroq idrok etishadi va qiziqishni saqlab qolishadi.

O'quv jarayonini faollashtirish va intensivlashtirishga tayanadigan zamonaviy ta'lim muassasalarida o'yin faoliyati quyidagi hollarda qo'llaniladi:

1) konsepsiya, mavzu va hatto o'quv fani bo'limlarini o'zlashtirishning mustaqil texnologiyalari sifatida;

2) dars yoki uning bir qismi sifatida (kirish, tushuntirish, mustahkamlash, mashq qilish, nazorat qilish);

3) auditoriyadan tashqari ishlar uchun texnologiya sifatida.

Hayot faoliyati xavfsizligi darslarida "Yerga yo'naltirish" rolli o'yinidan foydalanib, talabalarda topografik bilimlar, navigatsiya ko'nikmalari, o'zini yoki boshqa odamni qutqarish uchun qiyin hayotiy vaziyatda jismoniy tayyorlanish muhimligini aniq ko'rsatish mumkin. Bu esa, geografiya darslarida olingan bilimlarga asoslanishni taqozo etadi. Fanlararo aloqani amalga oshirish uchun boy faktik materiallar kimyo kabi akademik fan tomonidan taqdim etiladi. Masalan, "Texnogen favqulodda vaziyatlar va jamoat xavfsizligi" bo'limi, ya'ni baxtsiz hodisalar oqibatlarini o'rganayotganda, inson tanasida reaksiyalar, turli moddalarning o'zaro ta'siri va natijalari oqibatlariga misollar keltiradigan kimyo fanidan olingan bilimlariga asoslanish maqsadga muvofiq. Salomatlikni muhofaza qilishga oid bilimlarni o'zlashtirishga qaratilgan texnologiyalar salomatlik turli jihatlarida (jismoniy, hissiy, ijtimoiy, shaxsiy, ma'naviy, intellektual) ko'rib chiqiladigan barcha darslarning ajralmas qismidir.

Hayot faoliyati xavfsizligi darslarida qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalarning xilma-xilligi o'qituvchiga o'quv jarayonining maqsad va mazmuniga qarab texnologiyalarni uyg'unlashtirishga imkoniyatlar beradi. Darsni muvaffaqiyatli o'tkazishning muhim jihatlariga bajarilgan ish mohiyatini anglagan holda muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, u yoki bu material nima uchun o'rganilayotganligini tushunishga motivatsiya berish, faoliyati natijalari haqida tasavvurga ega bo'lish va izlanish uchun qulay ijodiy muhit yaratish kabilarni kiritish mumkin. Jarayonda talabalarning tajribalari, hissiy va irodaviy sohasiga tayanish, tabaqalashtirilgan yondashuvdan foydalanish, muvaffaqiyat va yutuqlarini kursdoshlar va ota-onalar bilan baham ko'rish imkoniyatini yaratish, shaxsiy o'sishinni kuzatish imkoniyati (rivojlanish dinamikasi), pedagogik hamkorlik hamda har bir talaba hayotiy tajribasi va uning oilaviy ahvolini hisobga olish ham bu borada ko'zlangan maqsadga xizmat qiladi.

Darslarda fanga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalaridan foydalangan holda maqsadlarni belgilash tizimining ahamiyati, kognitiv, affektiv va psixomotor sohalarda maqsadlarni shakllantirish qobiliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish tavsiya etiladi. Shuningdek,

bu borada o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyatida aniqlik va shaffoflik, ta'lim natijalarini baholash standartlarini yaratish, o'quv jarayonining optimal tashkiliy tuzilmasini yaratish, o'qitishni ta'limning tabiiy psixologik qonuniyatlariga yaqinlashtirish orqali ta'lim sifatini oshirish, bilimlarni ijodiy qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish hamda ta'lim elementlarini bir butunlikka keltirish ham nazarda tutiladi.

O'quv jarayoniga talabalar yutuqlarini baholash texnologiyalarini joriy qilishda quyidagi qoidalarga tayanish kerak:

1. Baholash kompleks yondashuvga ega bo'lishi kerak: mavzu, meta-mavzu va shaxsiy natijalarni baholash.
2. Asosiy ta'lim dasturlarini o'zlashtirishning rejalashtirilgan natijalaridan baholash mazmuni va mezon asosi sifatida foydalanish.
3. Ta'lim sifatiga tashqi va ichki baholashning uyg'unligi orqali erishish.
4. Kumulyativ baholash tizimining (portfel) individual ta'lim yutuqlari dinamikasini tavsiflashi.

Hayot faoliyati xavfsizligi – bu inson kundalik hayotiga imkon qadar yaqin bo'lgan tartib-intizom. Har bir zamonaviy inson, jumladan, har bir talaba o'ziga va yaqinlariga yordam bera olishi kerak. Faqat malakali shaxsgina vaziyatni tezda baholaydi va yagona to'g'ri qaror qabul qiladi. Bu nafaqat sog'lig'i, balki ko'pincha muammoga duch kelgan boshqa odamning hayotiga ham ta'sir qiladi.

Natijalar:

Bugungi kunda respublikamizda ta'lim tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali uning samaradorligini oshirish bo'yicha bir qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Elektron ta'lim" milliy jarayoni barpo etildi. U mustaqil ta'lim olishga yo'naltirilgan bo'lib, o'qitish jarayonida o'qituvchining shaxsan ishtirok etishga zaruriyat qolmaydi, ta'lim oluvchilar barcha topshiriqlarni mustaqil bajarish, o'quv jarayonini takomillashtirishga imkoniyat yaratiladi. Amaliyot organlariga hayot faoliyati xavfsizligi va mehnat muhofazasi kursi bo'yicha yaratiladigan multimediali o'rgatuvchi majmua kasbiy faoliyatga tayyorlashning axborot-metodik vositasi sifatida quyidagi asoslar bo'yicha tasniflanishi mumkin:

a) tizimlashtirilgan nazariy bilimlarni o'z ichiga oladigan hamda amaliyot organlarida umummadaniy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish maqsadida fan o'quv dasturlarida ko'zda tutilgan va egallanish lozim bo'lgan faoliyat turlarini belgilaydigan o'quv-nazariy multimediyali o'rgatuvchi majmualar. Ular darslik, o'quv qo'llanma, ma'ruzalar kursi va alohida ma'ruzalar kabiko'rinishlarda taqdim etilishi mumkin;

b) alohida mezonlar bo'yicha tartiblangan va interfaol shaklda bayon etilgan, shuningdek, mantiqiylik va bayonning izchilligi bilan farqlanuvchi axborotni o'z ichiga oladigan o'quv-amaliy multimediali o'rgatuvchi majmua. Ular majmua, praktikum, masala va mashqlar to'plami, albom, atlas va boshqa ko'rinishlarda taqdim etiladi;

d) o'quv fanini mustaqil o'rganish uchun tartiblangan o'quv materiallar, interfaol shaklda bayon etiladigan bilimlarni mustahkamlash metodikasini o'z ichiga oladigan o'quv-metodik multimediali o'rgatuvchi majmualar. Ushbu turdagi multimediyali o'rgatuvchi majmua metodik

tavsiyalar, o'quv-ma'lumotnomali nashrlar, atamalar lug'ati, o'quv-bibliografik ma'lumotnomalar kabi ko'rinishlarda taqdim etilishi mumkin.

Ilmiylik tamoyili asosida multimediali o'rgatuvchi majmua uchun o'quv materialini tanlash, amaliyot organlarida kataloglar, arxivlar va axborot shakllari bilan ishlash ko'nikma va malakalarini shakllantirish; kartotekalarni tuzish, annotatsiyalar, blok-sxemalar, o'quv-ishlab chiqarish loyihalarni tuzish, chizma, diagramma va grafiklarni yasash, taqdimotlar tayyorlashga imkon beradi.

Ta'kidlash mumkinki, ilmiylik, komponentlik va uyg'unlik tamoyillari asosida tanlangan o'quv materiallari asosida Hayot faoliyati xavfsizligi kursi bo'yichayaratilgan multimediali o'rgatuvchi majmuaning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- 1) mashg'ulotlarda o'quv materiallarining amaliyot organlari tomonidan chuqur va muammoli tarzda o'rganilishini ta'minlash;
- 2) mashg'ulot jarayonida bilim olish vaqtining qisqarishi evaziga vaqtni tejash imkoniyati;
- 3) o'zlashtirilgan bilimlarning ta'lim oluvchilar xotirasida uzoq muddat saqlanib qolishi va uni amaliyotda qo'llash mumkinligi.

Favqulodda vaziyatlar kutilmaganda sodir bo'lishi hayot va mol-mulk uchun katta xavf tug'diradi. Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularga zudlik bilan javob berish uchun talablarda zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish uchun samarali treninglar zarur. Tabiiy ofatlardan tortib ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va tibbiy inqirozgacha bo'lgan har xil turdagi favqulodda vaziyatlarni hal qilish uchun turli xil o'qitish usullari ishlab chiqilgan. Ko'plab tadqiqotlarda favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik va javob berish uchun turli xil metodlar o'rganib chiqilgan. Masalan, boshqariladigan muhitda real ssenariylarni boshdan kechirishga imkon beradigan yondashuv paydo bo'ldi. Shu orqali ta'lim oluvchilarning favqulodda vaziyatlarda qaror qabul qilish malakalarini rivojlantirishda simulyatsiya mashqlarining samaradorligi asoslandi va amaliy o'quv dasturlari namoyish etildi.

Xulosa va takliflar:

Bugungi kunda respublikamizda ta'lim tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, tayyorgarlik va chidamlilikni oshirish uchun innovatsion yondashuvlarni taklif etadi. Ularning samaradorligini oshirish uchun siyosatchilar, amaliyotchilar va manfaatdor tomonlar resurslarni adolatli taqsimlash va marginallashgan jamoalarni kiritish uchun hamkorlik qilishlari kerak. Bundan tashqari, eng yaxshi amaliyotlarni aniqlash va favqulodda vaziyatlarni boshqarishda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun doimiy tadqiqotlar va baholash zarur. Interaktiv usullarni qo'llash va ko'p tarmoqli hamkorlikni rivojlantirish orqali biz 21-asrning murakkab muammolarini hal qilish uchun yaxshiroq jihozlangan xavfsizroq va bardoshli jamoalarni qurishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yormatov G'.YO. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. O'quv qo'llanma. T.:2005.
2. Yo'ldoshev O' va boshqalar. Mehnatni muxofaza qilish. -T.: 2005.
3. Bezopasnost' jiznedeyatel'nosti. Pod.red. Mixaylova L.A. – Minsk, 2007. 301 s.

4. Belov S.V. "Bezopasnost' jiznedeyatel'nosti". Visshaya shkola. -M.: 1999.
5. "Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklaridan majburiy davlat ijtimoiy sug'urtasi to'g'risida" gi qonun. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2008 y., 37-38-son.
6. "Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida"gi qonun. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. –T.: 2007 y., 40-son.